

СТАНОВИЩЕ

на дисертационния труд на докторант Ана Руменова Божанова на тема:
КОЛЕКТИВНОТО ЧУВСТВО ЗА ЖЕРТВА ПРИ БЪЛГАРИ И БЪЛГАРСКИ ТУРЦИ
ПРЕЗ ФОКУСА НА ИСТОРИЧЕСКАТА ПАМЕТ

за присъждане на образователно-научна степен „доктор“ по психология, научна
специалност „Социална психология“, шифър 05.06.10

Изготвил становището: проф. Антоанета Христова

Дисертационният труд на Ана Божанова е посветен на неизследвана тема в социалната психология в България и в контекста на страните от бившия източен блок, а именно чувството за жертва и неговите ефекти през фокуса на исторически значими събития за различни етнически групи.

Обемът на труда е 160 страници с използвани 239 литературни източника (12 на български език и 227 на английски език). Общо резултатите са представени в 44 таблици и 7 графики.

Дисертацията е организирана по класически начин в теоретична и изследователска част. В първата са подредени основните теоретични рамки, които се използват за интерпретиране на получените резултати, а във втората част са представени целите, задачите, хипотезите, методите и конкретните резултати от направеното изследване. Важно е да се отбележи, че работата завършва с конкретни предложения за технология за преодоляване на напрежението, основано на чувството за жертва.

Принос в представената разработка е направената класификация на чувството за жертва на база на литературния обзор. Авторката обобщава следните групи чувство за жертва: *директно и индиректно (косвено) чувство за жертва, колективно и себевъзприемане като жертва, историческо колективно чувство за жертва, колективно чувство за жертва на общ конфликт, който продължава в момента и колективно чувство за жертва на събитие, конкурентно чувство за жертва.*

Тъй като не съществуват отделни теории за чувството за жертва, след направения подробен анализ на множество теории са избрани три от тях, които могат да обяснят феномена „колективно чувство за жертва“, както и да помогнат в интерпретацията на резултатите. Сред тях са: теория за социалната идентичност на Ташфел и Търнър, теории за социалната категоризация и теория за социалната репрезентация на Московиси.

С цел реализация на задължителния исторически елемент от условието за проява на чувството за жертва са включени две събитията, които пораждат напрежение и недоверие между българите и българските турци. Османското владичество или историческия период от завладяването на България от Османската империя през 1396 г. до Освобождението на България през 1878 г. и Възродителният процес или събитията

между 1984 г. и 1989 г., когато българското правителство принуждава българските турци да променят имената си или да се преселят. Данните от изследването, които са представени и анализирани по-долу, са част от мащабно теренно изследване, проведено в периода юни-август 2014 г. с помощта на стандартизирано интервю сред квотна извадка от N=896 изследвани лица, представители на българския и турския етнос в 3 области с доста различно съотношение на двата етноса – Монтана (съответно 86.3%, 0.1%), Кърджали (съответно 30.2%, 66.2%) и Стара Загора (съответно 86.2%, 4.9%) по данни от Преброяване на населението 2011 г. (НСИ, 2012). На тези данни се основава решението в Монтана да не се включват респонденти с турска самоидентификация, а в Кърдажи – такива с ромска самоидентификация. Процедурата на изследването преминава през три етапа: Повторен анализ на съществуващи изследвания по темата за междуетническите отношения; Създаване на стандартизиран въпросник за българи и български турци и провеждане на теренното изследване; Създаване и провеждане на полуструктурирано интервю за задълбочаване на разбирането по темата.

В раздела, отчитащ включените за изследване методи са отбелязани не само аргументация за техния избор, но и конкретните айтеми, които са подбрани, за да измерят включените социално-психологични параметри. От своя страна, всички резултати са подредени в съответствие с издигнатите хипотези. Качествените резултати от проведените интервюта допълват интерпретацията на данните.

Първите четири хипотези се потвърждават напълно в частта им, която се отнася до българите. При българските турци се наблюдава противоположен от очаквания резултат за връзката между колективното чувство за жертва и общата нагласа, а прошката и нивата по ориентацията към социална доминантност не влияят върху колективното чувство за жертва. При петата хипотеза има потвърждение само на една от демографските характеристики и за двете групи – религиозността.

Изследването показва, че българите изпитват в по-висока степен чувство за жертва в сравнение с българските турци. И двете групи се чувстват жертви, но емоционалният заряд и интензитета на изпитваното чувство при българите е по-силно. Няма съмнение, че именно Османското владичество е разглеждано от групата на българите едновременно като „избрана травма”, но и като „избрана слава”, защото им носи чувство за национална гордост.

Резултатите показват, че чувството за жертва намалява в райони, където съществува контакт между българи и български турци. В района на Кърджали, където честотата на контакта между българи и български турци е най-интензивна, се наблюдава и най-често положителен контакт и създаване на дългогодишни приятелства между изследваните групи. Позитивният контакт на българите с българските турци е значим самостоятелен предиктор за колективното чувство за жертва. Когато се повишава позитивният контакт, леко намалява колективното чувство за жертва.

Чувството за жертва намалява в райони, където съществува контакт между българи и български турци. От своя страна по-ниските нива на колективно чувство за жертва водят и до положителна нагласа на българите към българските турци в районите,

където се осъществява продължителен и положителен контакт. Тази връзка се наблюдава и при намалените социални дистанции на българите към българските турци в района на Кърджали, които са значително по-ниски в сравнение с другите две области.

В отговорите на българите прави впечатление, че те обвиняват собствената си група за Османското владичество. Същият въпрос към двете групи е зададен и за Възродителния процес. При българите се наблюдава признаване на вина, но не лично, а от правителството. Българските турци също разпознават правителството за отговорник за Възродителния процес. Не липсват и взаимни обвинения между групите, но като цяло отговорността се търси навън от хората, преписва се на обстоятелства, независещи от никого.

Предположението, че идентификацията е предиктор за чувството за жертва и при двете групи се потвърждава. Колкото повече се увеличават стойностите по скалата за ориентация към социална доминантност, толкова повече намалява колективното чувство за жертва в българската извадка.

Други данни показват, че група с ниски нива по SDO има и по-високи нива на чувство за жертва. За разликата от много ниските стойности по ориентацията към социална доминантност, при авторитаризмът, и при двете извадки, се наблюдават много високи средни стойности.

Колкото по-силна е мотивацията за групов ред и сигурност (RWA), толкова повече се гарантира справедливост. Това може да се очертае и като причина за високите нива на авторитаризъм, като противовес на липсата на сигурност, в която живеем. Оттук и връзката с чувството за жертва се появява по-естествен начин. Колкото повече расте желанието за групов ред (но реално то груповия ред и справедливост отсъстват), толкова повече хората се чувстват жертви.

С най-ниски стойности за колективно чувство за жертва са хората, които по-скоро не са религиозни, а с най-високи са доста религиозните българи. При българските турци степента на религиозност също се оказва фактор, който влияе върху чувството за жертва, но силата му е по-малка в сравнение с българската извадка.

Българските турци с по-висока степен на образование имат по-високи нива на чувство за жертва. Хората с по-високо образование вероятно са по-склонни да се задълбочават в разсъжденията за вредите, които са понесени и да правят връзки с други сфери от живота, в които намират негативно отражение на нанесените вреди. Те анализират вината по-комплексно и насочват вината в системата на държавното управление.

Дисертантката е формулирала пет приноса на своята научна разработка, които според мен отразяват характера и значението на проведеното изследване и резултатите от него. По темата на дисертацията са публикувани три статии, които са свързани с обсъжданите в нея проблеми. Авторефератът на дисертацията е в обем от 37 страници и представя систематизирано и изчерпателно нейното съдържание. В заключение мога да

кажа, че дисертационния труд на Ана Божанова представлява сериозно и интересно изследване с принос както в научен, така и в приложен план. Предложената разработка отговаря на критериите за присъждане на научно-образователната степен „доктор по психология“. Убедено предлагам на уважаемите членове на научното жури да присъдят образователната и научната степен „Доктор“ на Ана Божанова за представената дисертацията.

23.04.2017

проф. Антоанета Христова